

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FENOMENULUI DEMOGRAFIC ÎN SATUL VAMA, JUDEȚUL SUCEAVA

ION CERNAT

Contributions to the Knowledge of the Demographic Phenomenon in Vama Village, Suceava County

(Abstract)*

The following article presents the demographic phenomenon in Vama village, Suceava county, beginning with the first documentary information about the people of this village (in the 13th century) and ending with the present. The autor refers to the various demographic factors which influenced the amount and the social and economical development of the population during the mentioned period.

Keywords: Vama, Suceava, village, demographic changes, population, development.

Este îndeobște cunoscut că în istoria Țărilor Române nu a existat o preocupare pentru înregistrarea populației și nici pentru păstrarea acelor înscrisuri care ar fi putut să ne scoată din incertitudini și îndoieli în legătură cu multiple aspecte din istoria poporului român. Dacă s-au făcut asemenea consemnări, înregistrări, documente și înscrisuri – și cu siguranță s-au făcut, altfel n-ar fi putut funcționa administrația și justiția, economia, comerțul, schimbul de produse, nu s-ar fi putut desfășura viața de stat –, ele nu s-au păstrat din multiple cauze, mai des vorbindu-se de năvăliri și distrugerii, când se pierdeau și actele de proprietate ale posesorilor privilegiați.

În aceste condiții, este dificil să ne facem o imagine cât mai aproape de realitate despre populația satelor românești, în perioada stătalității depline, iar despre populația satelor din prestatalitate nu putem să emitem decât presupuneri cu valoare de posibilitate credibilă, în baza izvoarelor scrise bizantine, slave, papale, maghiare, orientale, care au avut în vedere și realitățile demografice din teritoriile românești.

Dacă restrângem sfera de investigație și ne referim strict la viitorul sat Vama, de la vărsarea Moldoviței în Moldova, putem să afirmăm cu deplin temei

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

că factorul demografic local a existat sub forma unei populații rare, în locuințe grupate în cuiburi, ducând o existență modestă, de crescători de vite și agricultori pe mici parcele. Descoperirile arheologice și analiza scheletelor atestă, pentru secolele XI–XIII, existența tipului europoid amestecat cu tipul mongoloid¹. În ceea ce „privește densitatea de locuire, pare să fi fost relativ uniformă în partea centrală și nordică a Moldovei”, fără să excludem, ci dimpotrivă, aportul demografic din Ardeal și Maramureș². Zona Obcinilor și zona muntoasă au fost străbătute de un drum care unea Moldova cu Transilvania încă din timpul stăpânirii romanilor, drum care a fost străbătut și de o coloană a armatei mongolo-tătare la 1241, din cele cinci coloane care au atacat Europa Centrală, victimă fiind Ungaria, dar stăpânirea mongolă s-a instalat, pentru cel puțin o sută de ani, asupra Moldovei și a Europei estice³. Date importante despre situația politică, implicit cea demografică, din viitorul areal românesc întâlnim în articolul „Cercetări preliminare asupra «Codexului Rohonczii»”, al cercetătoarei Viorica Enăchiuc și folosit de profesoara Viorica Cernăuțeanu în *Monografia Pojorâtei (File de istorie)*⁴. Codexul descrie evenimentele petrecute în secolul al XI-lea (1065–1095) și acțiunea „de forță” a împăratului bizantin Alexie I Comneanul, care vorbește de Vlad Blakul, aflat, după cum se înțelege, într-o relație de subordonare față de Imperiul Bizantin, din moment ce o solie bizantină îi cere să apere de migratorii uzi (pecenegi) „linia de bătaie de la Rarău la Mare”⁵. Să fie acest centru de rezistență și pază, Rarăul adică, centrul viitorului Ocol al Câmpulungului Moldovenesc, despre care se susține de către unii istorici și cercetători că are o existență prestatală? Un scenariu despre vechimea și aria acestei „republici a Câmpulungului” ar trebui să pornească, sau măcar să amintească, despre „cetatea de la Frasin”, localizată de istoricul Constantin Cihodar⁶. Din „republica Câmpulungului”, după cum denumeste Dimitrie Cantemir acest Ocol, care a cuprins 15 sate de pe valea Moldovei și, peste pasul Mestecăniș, valea Bistriței și râul Dorna, a făcut parte, cu siguranță, și satul Vama, amintit într-un document de danie de la Alexandru cel Bun către Mănăstirea Moldovița, din 1409. Ocolul Câmpulungului Moldovenesc nu putea fi, în condițiile Evului Mediu românesc, decât un pământ domnesc, iar locuitorii așezați în satele ocolului beneficiau de unele

¹ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, pp. 194–195.

² *Ibidem*, p. 176.

³ Al. Vasilescu, „Drumurile «tătărăști» în lumina noilor descoperiri din județul Suceava”, în „Studii și materiale istorice”, Suceava, 1969.

⁴ Viorica Enăchiuc, „Cercetări preliminare asupra «Codexului Rohonczii»”, în „Analele de istorie”, anul XXIX, nr. 6, 1981; Viorica Enăchiuc, *Rohonczii Codex, descifrare, transcriere și traducere*, București, 2002, apud Viorica Cernăuțeanu, *Pojorâta Bucovinei (File de istorie)*, Suceava, f. ed., Tipar Dejavu Techprint SRL, 2017.

⁵ Viorica Cernăuțeanu, *op. cit.*, p. 71.

⁶ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie a satului Vama – studii și schițe monografice*, ediția a II-a, Iași, Editura PIM, 2010, p. 47.

⁷ Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960; Idem, *Noi documente câmpulungene*, Cernăuți, f. ed., 1929.

avantaje ca apărători ai hotarelor, aveau drepturi (dreptul de vânat și pescuit, dreptul de morărit și de desfacere a băuturilor alcoolice, dreptul de lăzuire a pădurii) pe care țăranii dependenți de boieri și de mănăstiri nu le aveau⁷. Domnul Țării avea dreptul de a dăruia din domeniul domnesc părți variind ca întindere, pentru „credincioasă slujbă”, pentru pomenirea din veac în veac, unor biserici sau mănăstiri. În anul 1402, domnitorul Alexandru cel Bun ctitorește, pe valea Moldoviței, Mănăstirea Moldovița, căreia îi dă, prin actul din 18 noiembrie 1409, dat din Suceava, veniturile vămii domnești de la vărsarea Moldoviței în Moldova, unde se vămuiau mărfurile ce veneau sau treceau în Ardeal și Ungaria. Acest punct de vamă trebuie să fi funcționat și în timpul stăpânirii tătarăști, vama domnească continuând-o, și trebuie să ne imaginăm că punctul de vamă n-a funcționat într-un loc pustiu, trebuie să fi funcționat cu un personal „specializat” și cu oameni de ajutor, luați dintre localnici.

Considerând că veniturile vămii sunt insuficiente pentru nevoile mănăstirii, domnitorul Alexandru cel Bun întărește, prin actul de danie din 14 aprilie 1411, veniturile vămii, „uric cu tot venitul, neclintit, în vecii vecilor”, adăugând ca danie și satul de lângă vamă, prevăzut cu hotare care, în linii mari, sunt hotarele satului Vama de astăzi. Urmașii lui Alexandru cel Bun au întărit dania prin care satul de la vamă a devenit sat dependent de călugării mănăstirii Moldovița. Așa, de exemplu, Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, întărește dania părintelui său prin actul din 14 februarie 1447, în care menționează „satul care este la Vama”, „unde a fost jude Cârstea”. Și nepotul Ștefan, Ștefan cel Mare, prin actul din 15 noiembrie 1499, dat din Hârlău, întărește Mănăstirii Moldovița vama de la Moldovița și satul de la vamă, la care adaugă alte danii în sate (Voculinți, Sașii, pe Costâna)⁷. Nu știm cu precizie când a fost mutată vama de la Moldovița la Câmpulung, posibil în secolul al XVI-lea, știm însă că numele instituției de vamă a rămas satului Vama, ca sat dependent de Mănăstirea Moldovița. În acest sat, primul locuitor amintit cu numele este Cârstea, judele satului, cel investit cu funcții administrative și judecătorești.

În Evul Mediu românesc, locuitorii satelor, în special cele dependente, erau denumiți cu numele generic de sat, grămadă, podani, vecini etc., rar fiind pomeniți ca indivizi cu nume și prenume⁸, atunci când erau folosiți ca martori în procesele dintre proprietarii moșiilor, deși țăranii dependenți nu aveau dreptul de a depune mărturii; ei aparțineau stăpânului.

După judele Cârstea, care poate fi plasat la începutul secolului al XV-lea, este amintit, la aproape un secol distanță în timp, în 1514, Pașco din Vama, care are numele înscris pe o icoană care se află la Mănăstirea Sucevița⁹. Icoana a fost

⁷ Franz Adolf Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitz*, Druck von Jacob & Holzhausen, Wien, 1862, pp. 72–73.

⁸ Ileana-Marina Sabados, „Une icône moldave inconnue du commencement du XVIe siècle”, în „Revue Histoire-Arts”, București, série Beaux-Arts, tome XXVIII, 1991, p. 31.

⁹ Simion Florea Marian, *Însemnări despre satul Vama*, mss, Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita S.J.S.A.N.).

pictată de călugărul Amfilohie de la Mănăstirea Moldovița, „detașat” în Vama pentru servicii religioase, de unde bănuim că la începutul secolului al XVI-lea, în Vama era biserică. Numele Pașco este, după cum spune Simion Florea Marian, o prescurtare de la Lupașcu; Lupu și Ursu fiind folosite des în onomastica românească, cel puțin în zona de munte. Dacă, într-adevăr, întâlnim un Lupașcu în Vama în secolul al XVI-lea, ar însemna că actuala familie Lupașcu este cea mai veche din Vama.

În același secol al XVI-lea, în a doua jumătate, îl aflăm pe Nicoară, șoltuz în Vama la 1582, funcție administrativă a cărei denumire a fost preluată de la „ungurii” și sașii din Ardeal. Să observăm că în secolul al XVI-lea, „satul de la vamă”, „satul unde a fost jude Cârstea” pătrunsese în documente cu numele de Vama. Între cei dintâi vămeni amintiți în documente cu numele se află și Arsenie Vătăman la 1699 (fruntaș al satului ales de cetățeni și de egumenul mănăstirii Moldovița) și Pavel Cioată, din același an, care vinde lui Gheorghe Mercheș din Câmpulung o „moșie” din Sălătruc pentru 30 de lei bătuți. Pământul era, însă, proprietatea mănăstirii, iar vămenii nu aveau dreptul să-l vândă, având numai dreptul de folosință. Și alți vămeni au vândut câmpulungenilor terenurile cuprinse între Podul Secăturii și pârâul Hurghiș, dar Mănăstirea Moldovița, adresându-se Divanului și domnitorului Mihail Racoviță la 1719, și-a recuperat moșia vândută de vămeni, care s-au manifestat ca proprietari deplini.

O altă categorie de documente, din care aflăm numele altor vămeni care au trăit în secolul al XVII-lea, o constituie cărțile, manuscrise și editate, care s-au folosit în Biserica „Înălțarea Domnului” până la Primul Război Mondial¹⁰. Pe marginea cărților religioase, preoții și diaconii au făcut de-a lungul timpului însemnări despre oameni și evenimentele politice, chiar despre vreme și despre întâmplări din sat. Așa, de exemplu, între filele unui Praxiu (*Faptele Apostolilor* din 1567) găsim o însemnare care arată că Frimul (Ifrim?) și femeia lui, Magina, au cumpărat de la Andronic, crâșmarul din Iași, la anul 1660, această carte, care a stat un timp la Mănăstirea Moldovița. Apoi, dintr-o altă însemnare, aflăm despre alți cumpărători, anume Vlad și sora sa, Marina, care i-au dat-o preotului Iacob. Pe un *Ceasloveț* slavon scris înainte de anul 1582, sunt înscrși diaconii Toader, Sandu și Ștefan din Vama și preotul Isac, care scrie că el „a legat acest *Ceasloveț* din satul Vama, la anul 7228 (1720 martie 12)”¹¹. În altă carte, pe un *Sobornic* (texte amestecate, frânturi), care conține și un *Molitvelnic* românesc, tipărit de mitropolitul Moldovei Dositei, la Iași, în 1681, se spune că „această liturghie a cumpărat-o Isac, ginerele lui Hurghiș, de la feciorul popei Ilie în anul 1684, octombrie 23”. Apoi, cu trei scrisuri diferite, sunt trecuți nou-născuții, probabil dintr-o familie: Ileana – 1 mai 1689, Maria – 19 mai 1681, Simion – 22 mai 1684, Caterina – 29 mai 1683, Toader – 8 februarie 1685, Dumitru – 4 august, „când a murit fecioară, în mijlocul zilei,

¹⁰ Simion Florea Marian, *Inscripțiuni pe cărțile vechi din Bucovina*, Suceava, f. ed., 1900, p. 11.

¹¹ *Ibidem*, p. 11.

Maria, în anul 1686”, Toader – 13 februarie 1694¹². Mai aflăm că s-a călugărit Miftodie, ginerele preotului Grigoraș din Vama, la 1740. De pe o *Evanghelie* slavonă aflăm „când a șazut preut feciorul lui Zmucilă, Gligorie, la 1706”, apoi pe altă filă este trecut Michael Hurghiș din Vama, la 10 aprilie 1746.

La Biserica „Înălțarea Domnului” s-a aflat și opera lui Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Carte românească de învățătură* (1643), care a fost legată a doua oară, în 1779, cu banii credincioșilor Mihalache Tâmpescu, Toader Bosancu, Vasile Bosancu, Grigore Badale, Pentelei Râlea, Chiruț Pașcan, Mihai Humoreanu, Petre Râlea, Ștefan Lipan, Ulsu Balmoș și Nichita Botezat.

Pe lângă însemnările despre slujitorii bisericii și despre credincioși, aflăm, de exemplu, că în Vama a venit zapciu Vasile Movilă, în 1757 (scrie chiar el, zapciul), fapt care ne duce cu gândul la fiscalitate excesivă, într-un sat care era dependent de Mănăstirea Moldovița.

Pe o filă din *Cartea românească de învățătură* ni se spune că un Lupașcu a învățat copiii lui Pircu, pe fata lui Puiu, Mărioara, și pe feciorul pârčalabului, în 14 decembrie 1719. Era, evident, un progres: se învăța cititul și scrisul, se puteau citi cărțile sfinte, se deschidea un alt orizont pentru copiii din Vama.

Cărțile, inclusiv cele de cult, erau rare și scumpe și erau cumpărate pentru biserică de toți credincioșii. În zilele lui Ioan Antonie, voievodul Țării Moldovei, când mitropolit era Dositei, toți oamenii bătrâni au cumpărat o *Evanghelie* românească. Despre aceasta a scris „păcătosul erei” [hierodiamon] Miron, în 27 martie 1675¹³.

În secolul al XVIII-lea, se ascut disensiunile și conflictele dintre vămieni și Mănăstirea Moldovița, încât a fost necesară intervenția repetată a organelor statului pentru a impune obligațiile oamenilor față de mănăstire¹⁴. În procesele care au avut loc între vămieni și Mănăstirea Moldovița, vămieni și-au desemnat reprezentanții, ca să le apere interesele, adică o comisie a țăranilor, din care făceau parte fruntașii satului: Toader Lucan, Grigore Badale, Ioniță Lucanul, Toader Mândrilă și Ioniță Chiruț. Vămieni au fost „lăsați de lege”, fiind nevoiți să plătească toate datoriile pe care le aveau față de mănăstire, iar fruntașii țăranilor au fost pedepsiți. Spre deosebire de secolele trecute, în secolul al XVIII-lea vămieni sunt identificați după nume și prenume, la fel ca oamenii liberi. Pentru a se stabili hotarul dintre Mănăstirea Moldovița și Mănăstirea Voroneț, domnitorul Mihai Cehan Racoviță dispune, în 1756, formarea unei comisii de cunoscători și jurători, care a cuprins și pe vămieni: Mihail, preot din Vama, de 65 de ani, Vasile Sasu, Pintilie Șistac, Grigore Badale, Axinte Leontieș, Ursu Balmoș, Vasile Călinescu, Matei Tâmpescu, Grigore Bosancu și Gavril Lucanul.

Într-un document din 10 august 1772 sunt arătate obligațiile vămienilor față de Mănăstirea Moldovița (12 zile de clacă pe an, zeciuiala din toate cele ce se fac pe

¹² *Ibidem*, p. 15.

¹³ *Ibidem*, p. 30.

¹⁴ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, pp. 72–75.

moșie, cărăușie, zile de meremet, de lucru la construcțiile mănăstirii etc.), respectarea interdicțiilor (pescuit, vânătoare, moară, vânzare de băuturi alcoolice), obligații care, e drept, n-au fost îndeplinite întotdeauna. Dintre vămenii care n-au respectat interdicția de a face stână pe moșia mănăstirii sunt nominalizați Grigore Badale și Ioniță Sasu, obligați să plătească daunele produse și să suporte 50 de lovituri la talpă¹⁵.

Pentru perioada de timp cuprinsă între anii 1500 și 1750 avem puține nume de vămeni despre care putem afirma că, din punct de vedere etnic – atât cei nominalizați în document, cât și satul, ca întreg – erau români, iar din punct de vedere confesional creștini ortodocși. Nu excludem faptul că în sat erau locuitori de alte etnii și de alte confesiuni care, în timp, s-au contopit în masa românească. Mai puține putem spune despre satul Vama ca unitate productivă: creșterea vitelor mari și a oilor, schimbul de produse (târguri, iarmaroace), meșteșuguri și meșteșugari, instalații hidrotehnice. Cu mai multă siguranță putem afirma că înmulțirea populației a determinat, începând cu secolul al XVII-lea și, poate, înainte de acest secol, defrișarea pădurii, începând de la luncile apelor spre etajele superioare¹⁶.

Dacă ne întrebăm ce nume de botez erau atunci, putem afirma că se întrebuițau relativ puține nume din calendarul creștin-ortodox; numele sfinților și părinților bisericii sunt relativ puțin folosite. Încă nu intrase în uz numele Gheorghe și Ion, dar se foloseau mai des numele de Ștefan, Toader și Mihai (Mihăilă, Mihael). Nu s-a renunțat la numele Lupu și Ursu, despre care cred că sunt foarte vechi în onomastica românească. Care sunt numele bărbățești folosite? Cristea, Pașco (Lupăescu), Nicoară, Arsenie, Pavel, Frimu (Ifrim?), Vlad, Iacob, Toader, Sandu, Ștefan, Isac, Hurghiș, Ilie, Simion, Dumitru, Mihăilă, Miftode, Grigoraș, Zmucilă (Zmucitu), Grigore, Mihael, Mihalache, Vasile, Pintilei, Chiruț, Pașcan, Mihai Petru, Ursu, Nichita, Ioniță, Mihail (preot), Axinte, Matei și Gavril. Între numele feminine întâlnim: Marina, Ileana, Maria, Ilinca, Caterina, Mărioara și Magina.

Populația satului Vama după recensământul „rusesc” din 1774

Inițiativa unui recensământ în Țara Românească a Moldovei, a aparținut feldmareșalului rus Rumianțev, guvernator al Moldovei în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774, când Țările Române au fost ocupate de armatele imperiale, cu intenția vădită de ale anexa Imperiului Țarist. Dacă este să dăm crezare aceluia *Testament* al lui Petru cel Mare, toată politica externă și numeroasele războaie cu turcii se subsumează scopului de a ocupa Constantinopolul, a doua Romă, moștenită,

¹⁵ S.J.S.A.N., Fond personal T.B., *Documentele mănăstirilor din Bucovina, Inventar 405, Documentele mănăstirii Moldovița*.

¹⁶ Ioan-Emil Emandi, „Aspecte demoeconomice privind zona de nord a Moldovei (din secolul IX până în prima jumătate a secolului XIV) în lumina cercetărilor istorice, arheologice, paleobotanice și antropografice”, în „Anuarul Muzeului Județean Suceava”, Suceava, VIII, 1981, pp. 199–226.

sub raport spiritual, de creștinismul răsăritean ortodox, de pravoslavnică Rusie, de Moscova, care era percepută de diriguitorii Rusiei drept a treia Romă. În calea acestei expansiuni, armatele ruse s-au lovit, începând cu războiul purtat de Petru cel Mare în 1711, în alianță cu domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, de Imperiul Otoman. Pretextul eliberării de sub jugul otoman a jalonat toate invaziile și ocupațiile rusești, iar această idee de schimbare a stăpânirii otomane cu cea rusească a avut, în Țările Române, destui adepți¹⁷. În aceste condiții, țarina Rusiilor, Ecaterina a II-a, se și vedea „noua cneaghină moldoveană”, iar o delegație de clerici și mireni din Moldova, din care n-a lipsit starețul Mănăstirii Moldovița, Venedict (Benedict), a plecat la Moscova, făcând act de supunere, de unde s-a întors cu niște icoane și odoare bisericești¹⁸.

Cu siguranță, ideea anexării Țărilor Române, gândită de Cancelaria imperială, impunea și cunoașterea cât mai exactă a numărului de contribuabili, pe ce venituri se putea conta, în vederea întreținerii armatei și a funcționarilor. Alarmat de trecerea peste graniță a populației, feldmareșalul Rumianțev a trecut la efectuarea, începând cu 1772, a unui recensământ care să cuprindă pe toți contribuabilii. Comisia de recensământ a fost formată din boieri români, dregători cu funcții la Curtea domnească și în ținuturile Moldovei, care a trecut la efectuarea recensământului. A fost recențată toată populația satelor și târgurilor Moldovei, capii de familie, contribuabili sau scutiți („rufeturi”), fiind înscris numele și prenumele sau numai prenumele cu un determinativ („fiul lui”), locul de unde este venit, un determinativ etnic (ungurean, sas, rus), ocupația, pe lângă cea de agricultor (crescător de vite, lucrător în pădure). De asemenea, recenzorii înregistrează și casele, de unde s-ar trage concluzia că fiecare cap de familie are o casă proprie. Pentru Vama, 122 este toată suma caselor, deși din alte documente aflăm că numărul caselor din Vama era de 42. Acestea erau grupate, dând localității un aspect de târg, asemănător Câmpulungului, iar numărul familiilor era de 117¹⁹.

Deși este greu de înțeles cum pot încăpea 117 familii în 42 de case, admitem că o locuință era adăpostul pentru o familie mare: părinții, copiii lor, bunicii, alte rude. Cu toate că nu putem să ne bazăm pe numărul populației dat de Gabriel von Splény, primul guvernator al Bucovinei, și nici pe datele furnizate de Daniel Werenka, acestea sunt, totuși, un punct de orientare și nu le putem ignora sau ocoli²⁰.

Prezentăm în continuare, „Populația satului Vama din ținutul Câmpulung – Suceava, după vedomastia ce s-a făcut în 20 iunie 1774, (recensământul) zis rusesc”²¹:

¹⁷ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 53.

¹⁸ T. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldovitz*, Wien, 1862, p. 114.

¹⁹ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 353.

²⁰ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, Cernowitz, 1895, pp. 112–136.

²¹ P. G. Dimitriev, P. B. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I și a II-a, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774*, Chișinău, Editura Știința, 1975.

122 toată suma caselor;

21 scădere rufeturile, însă: 7 popi i diaconi, 1 panțir, 9 femei sărace, 3 scutelnici ai mănăstirii Moldovița, 1 țigan, 101 rămân birnici;

Anume birnicii: 1. Vasile sin Tomulesii; 2. Ion Lipan; 3. Ștefan Lipan; 4. Simon Faraon; 5. Mihăilă, humorean; 6. Ion sin diaconului Laza; 7. Nicolai Leuștean; 8. Chiruță Pașcan; 9. Ursul Balmoș; 10. Neculai Ciocan; 11. Gavril Balmoș; 12. Nichita Botezat; 13. Vasile, ungurean; 14. Gheorghe Lipan; 15. Vasile Crăcană; 16. Grigore Bădală; 17. Vasile, crav; 18. Ion Leontieș; 19. Ion Bădală; 20. Toma Balmoș; 21. Gavril Călinescu; 22. Grigore, sas; 23. Toader, rus; 24. Toader Badală; 25. Pântelei Rîlă; 26. Nistor, ungurean; 27. Vasile Călinescu; 28. Dumitrașco Bădală; 29. Pintilei, rus; 30. Constantin Bădală; 31. Nicolai, ungurean; 32. Lupu sin Istrate; 33. Ion sin Istrate; 34. Grigore Crăcană; 35. Dumitru Rusu; 36. Nichita Iosip; 37. Vasile sin Ioanei; 38. Petrea Lucan; 39. Grigore Lucan; 40. Grigore Șiștac; 41. Gheorghe Nediloi; 42. Ion Lucanul; 43. Ion Șiștacul; 44. Petrea Șiștac; 45. Ion sin Niculăesii; 46. Acsinte Bosancu; 47. Crăciun Bosancu; 48. Ion Căprian; 49. Acsinte Leontieș; 50. Ion sin Ilie; 51. Toadir Toma; 52. Toadir sin diaconului Crăciun; 53. Ion Balmoș; 54. Andrei Rusul; 55. Matei Tâmpescu; 56. Mihăilă sin Tâmpescu; 57. Vasile, rus; 58. Ion sin Vasile, rus; 59. Ion Sasul; 60. Nichifor, ungurean; 61. Nistor Ciusnar; 62. Istrate Râlea; 63. Chiruți Botezat; 64. Ion Toma; 65. Ștefan Laza; 66. Toader Mândrilă; 67. Lupașco sin Ion Lucan; 68. Toader Șiștac; 69. Constandin Balmoș; 70. Gherasim, rus; 71. Ion Crăcană; 72. Ion Brânzilă, ungurean; 73. Tofan sin Nistor Cupă; 74. Nicolai sin Măriuții Cupoaei; 75. Miron sin Măriuții Cupoaei; 76. Chirilă sin Istrate; 77. Nichita sin Lupașco; 78. Gavril Chircu; 79. Ștefan Chircu; 80. Duminte sin Tomei; 81. Istrate Ignătescu; 82. Constandin Tâmpescu; 83. Pântelei Sasul; 84. Iftodi sin Lazăi; 85. Vasile, zet (ginere); 86. Simion Bârdan, vornicel (slujbaș, subaltern vornicului, însărcinat cu judecarea pricinilor mai mici, funcționar în comunele rurale, distribuia corespondența, convoca sătenii la adunări, anunța știrile); 87. Tănasă Romașciuc, rus; 88. Petru Fircal, rus; 89. Isai Timaficiuc, rus; 90. Ștefan Iurciuc, rus; 91. Ion Călinescu; 92. Vasile, țaran; 93. Gheorghită Leontieș; 94. Tihon, rus ot Frumosu; 95. Neculai sin Tihon, rus ot tam (tot de acolo); 96. Ștefan sin Tihon, rus ot tam; 97. Ivan sin Tihon, rus ot tam; 98. Neculai zet, rus ot tam; 99. Dumitru, rus ot tam; 100. Vasile Știblei, ot tam; 101. Stan Constandin, ot tam.

Rufeturile ot Vama: 1. popa Ștefan; 2. popa Pintilii; 3. popa Ion; 4. popa Toadir; 5. diaconul Crăciun; 6. diaconul Nistor; 7. diaconul Ștefan; 8. Ștefan Ignătescu, panțir; 9. Maria, săracă; 10. Irina, săracă; 11. Cristina, săracă; 12. Maria, săracă; 13. Paraschiva, săracă; 14. Irina, fată săracă; 15. Sanda, săracă; 16. Irina, ruscă, săracă; 17. Măriuța, săracă; 18. Constandin sin Macsin, scutelnic mănăstirii Moldovița; 19. Ion Lipan, tij (asemenea); 20. Ion, morar, tij; 21. Grigoraș, țigan, tij a mănăstirii.

Recensământul din anii 1772, 1773 și 1774, care înregistrează toată populația birnică, dar și pe cea scutită de dări, poate fi întregit de un document cartografic foarte valoros, intitulat *Planul Districtului Bucovina în 72 secțiuni* (1778). Cele 74 de file

mari ale hărții sunt însoțite de un studiu amplu, în limbile germană și română, pe 56 de file mari, o „radiografie” cartografică a peisajului Bucovinei de la începutul epocii moderne (1778)²². Valoarea hărții este dată de informațiile demografice, economice, strategice (este o hartă militară) și religioase. Aflăm că în partea de nord-vest a Moldovei, ocupată din toamna anului 1774 de către trupele imperiale austriece (viitoarea „Bucovină”, nume dat de ocupanți), erau 330 de așezări umane, cu trei orașe (Siret, Suceava și Cernăuți); 333 de râuri și pâraie; 145 de lacuri și izvoare sărate; 237 de instalații tehnice, mori, pive, fierăstraie; 259 de biserici, mănăstiri și schituri; 44 de locașuri vechi, în ruine. Planul redă cu exactitate toate tipurile de așezări: sate, cătune, orașe. Cartografierea așezărilor s-a făcut prin simboluri plane (p. 30), folosindu-se culoarea roșie pentru reprezentarea casei – mici patruleter, cuprinse într-un patruleter mai mare, incluzând mai multe case mari și mici. Vama de acum 240 de ani era o grupare de case așezate la drumul principal Câmpulung – Suceava, foarte aproape de vărsarea Moldoviței în Moldova. Spre deosebire de alte așezări sătești de tip răsfirat și risipit, Vama este o așezare de tip grupat, având un șir de case la drumul principal, la fel cum erau Câmpulungul, Humorul incipient și satele de colonizare (Ițcanii Noi). Din această cauză, generalul Gabriel von Splény considera Vama drept târg; poate și din cauză că avea două biserici și, în afara satului de atunci, se afla vechiul Stâlp Tătărăsc (p. 50), Stâlpul lui Vodă.

Configurația celor două râuri este bine reprezentată. Ele aveau pe atunci mai multe brațe, iar trecerea, atât cea principală, cât și cele două secundare, se făcea prin vad. Pe râul Moldova, în amonte de Vama, în partea sudică, era un pod, dincolo de granița dintre Vama și Câmpulung.

În secțiunea 63 și 64 a *Planului*, fără curbe de nivel, este reprezentat satul Vama prin două tipuri de mici patruleter, deosebite între ele prin volum, ceea ce ar însemna că erau atât case mari, cu două încăperi și o tindă, cât și locuințe monocelulare, de tip bordei, în care puteau locui tinerii însurăței, desprinși din familia mare – așa s-ar înțelege după patruleterul trasat în jurul mai multor locuințe, grupate în cuiburi. Dacă punem față-n față *Recensământul* din 1774 și *Planul* din 1778, putem să ne explicăm de ce, de exemplu, Lupu sin Istrate și Ion sin Istrate, Vasile sin Ioanei, Ion sin Neculai, Ion sin Ilie, Toader sin diaconul Crăciun și alții, ajunși la vârsta birului și a însurătorii, puteau ocupa locuințele mai mici, în aceeași curte cu bătrânii. La o numărătoare suficient de atentă, s-a constatat că satul Vama, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, avea în vatra propriu-zisă, de la vărsarea Moldoviței în Moldova, 77 de case, la care se adaugă opt case mari în Strâmtura, sub pădure, și patru case mari dincolo de apă, spre viitorul sat Molid, acolo unde

²² Ioan Iosep, Constantin-Emil Ursu, Simona Palagheanu, *Planul Districtului Bucovina în 72 de secțiuni (1778), întocmit după ridicări geometrice în anii 1773, 1774 și 1775 de Departamentul Cezaro-Crăiesc al Statului Major General*, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2011 (74 file mari, 56 pagini de text bilingv germano-român).

vămenii aveau delnița, părți din locul cu fânețe, în total 89 de case, în care locuiau 101 capi de familie birnici și 21 de „rufeturi”, scutiți de bir, preoții, diaconii, slujbașii domnești (panțiri), femeile sărace, văduve sau nemăritate, la care adăugăm pe scutelnicii Mănăstirii Moldovița. Între scutelnici îl găsim pe Ion, morar, deși în Vama nu era moară, nu-i reprezentată pe *Plan* vreo roată cu palete și nici alte instalații hidraulice nu sunt, ceea ce pare surprinzător pentru un sat mare, de câteva sute de locuitori. Spunem sat mare pentru Vama deoarece, spre exemplu, Frasinul nu exista, Bucșoia avea trei case, Voronețul, cu mănăstirea, avea 22 de case. Câmpulungul, fiind sat mare, târg, răsfirat, începând de la Valea Caselor, avea 396 de case.

Observăm că văile râurilor principale, Moldova și Moldovița, precum și ale pâraielor care curg pe moșia Vama (hotarele din secolul al XV-lea au rămas, în principal, aceleași), erau defrișate pe etajul I. Abia în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au fost defrișate etajele superioare. Nu sunt reprezentate stânele, deși vămenii erau crescători de oi, după cum o dovedesc documentele, nici locuințele sezoniere de pe suprafețele cu fân, nici staulele de vite, care ar fi vorbit de ocupații și activități economice.

Între cele 259 de biserici, mănăstiri și schituri și 44 de biserici în ruină, sunt reprezentate vizibil cele două biserici din Vama, „Înălțarea Domnului” (Vama de Jos) și „Sfântul Dumitru” (Vama de Sus). În 1774 și 1778, ele erau destul de vechi, ceea ce a făcut ca sătenii să se gândească la construirea unor noi biserici, care, ca monumente istorice, rezistă și astăzi. Existența celor două biserici întărește afirmația că Vama avea câteva sute de oameni, deoarece se știe că un preot deservea 150 de enoriași, iar Vama avea patru preoți (Ștefan, Pintilii, Ion și Toader) și trei diaconi (Crăciun, Nistor și Ștefan).

Înregistrarea populației Bucovinei, ca număr, din punct de vedere etnic și social, indiferent de recenzi, demonstrează fără tăgadă că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, marea parte a populației (peste 70%) din Bucovina o formau românii. Admitem că s-ar fi făcut greșeli la numărătoarea populației, că unii au fost omiși, iar alții au fost numărați de două ori, că o parte dintre locuitori – mai ales cei dinspre munte, din cauza războiului și a intrării cătanelor împărătești –, a plecat în bejenie în Moldova sau în Transilvania, dar s-a întors după liniștirea lucrurilor. În cadrul recensământului din 1774 (reluat după cel din 1772–1773), înregistrarea birnicilor (plătitori de impozite și taxe), a scutiților („rufeturi”) și a capilor de familie conduce spre o cifră orientativă a întregii populații, dacă luăm în considerare că o familie avea, în medie, câte cinci persoane. Din recensământ nu reiese că toți cei înregistrați erau capi de familie; mulți au fost înregistrați cu prenumele și determinativul „fiul lui”: „Lupu sin Istrate, Ion sin Istrate. Fiii lui Istrate, Ion sin diaconu Laza, Vasile sin Ioanei, Ion sin Nicolăesii, Toader sin diaconului Crăciun, Mihăilă sin Tâmpescu, Ion sin Vasile, rus, Lupașcu sin Lucan” ș.a. Nu toți sunt capi de familie, sunt birnici, pentru că se socotea atunci că holteiul de la 16 ani împliniți este plătitor de dări. Din documentele vremii, se cunoaște că populația românească din Țările Române, în special cea dependentă, nu avea nume, era cunoscută după tată,

după însușiri fizice, după infirmități, după originea etnică etc., dar populația satului Vama, deși dependentă de Mănăstirea Moldovița, în majoritate, este înregistrată cu nume și prenume, ceva ce arată un anumit grad de emancipare. Ce se observă analizând numele de familie ale vămenilor de la sfârșitul secolului al XVIII-a? După 240 de ani de la recensământul zis rusesc, numele de familie sunt, în cea mai mare parte, aceleași. Și astăzi întâlnim familiile Lucan, Șiștac, Badale, Balmoș, Grămadă, Ciosnar, Tâmpescu, Lupașcu, Chircu (Pircu), Sasu, Nedeloi ș.a. Unele familii au dispărut, altele le-au luat locul, fie că s-au desprins familii lăstar din familia de bază, (familii dinastii), fie că s-au adăugat altele, venite din alte locuri. Și înainte și după recensământul din 1774, în Vama s-au așezat sași și ungureni, dar și mulți „ruși”: Grigore, sas și Toader, sas, lângă alții mai vechi, românizați; Ion Sasu; Pintilei Sasu; Vasile, ungurean; Nistor, ungurean; Nicolai, ungurean; Nichifor, ungurean; Ion Brânzilă, ungurean; Dumitru Rusu; Andrei Rusu; Vasile, rus; Ion sin Vasile, rus; Tănasă Romașciuc, rus; Petrea Fîrcal, rus; Isai Tomoficiuc, rus; Ștefan Iurciuc, rus; Tihon, rus ot Frumosu; Neculai sin Tihon, rus; Ștefan sin Tihon, rus, ot tam; Ivan sin Tihon, rus ot tam; Niculai sin Tihon, rus ot tam; Dumitru, rus ot tam; Vasile Stiblei ot tam, Stan Constantin ot tam²³.

După cum lesne se poate observa, sașii, ca majoritatea dintre ruși, sunt trecuți cu nume românești, poate și din cauză că erau integrați societății românești, pe cale de românizare. De exemplu, familia Sasu este integrată de la jumătatea secolului al XVIII-lea societății românești din Vama. Într-un document din 1756, de la domnitorul Mihai Cehan Racovița, referitor la conflictul de hotar dintre Mănăstirea Moldovița și Mănăstirea Voroneț, între martorii aduși, cunoscători ai vechilor hotare, s-au aflat: Mihail, preot din Vama, Vasile Sasu, Pintilii Șiștac, Grigore Badale, Axinte Leontieș, Ursu Balmoș, Vasile Călinescu, Matei Tâmpesc, Grigore Bosancu și Gavril Lucanul. Pe un Ioniță Sasu și pe Grigore Badale îi știm dintr-un document din 1772, din care aflăm despre conflictul dintre vămeni și Moldovița cu starețul Beniamin, care cere autorităților să-i oblige pe vămeni să-și îndeplinească îndatoririle către mănăstire, să facă cele 12 zile de clacă, să dea zeciuiala din toate, să nu vândă băutura fără aprobarea mănăstirii, să nu-și facă stâni pe munți și să nu calce iarba. Ioniță Sasu și Grigore Badale au recunoscut că și-au făcut stâni pe muntele Măgura fără știrea egumenului, drept pentru care au fost obligați să achite folăritul (darea pe caș), 18 vedre pe an, și li s-a aplicat o corecție de „50 de bote la tălpi”²⁴.

În judecata din 1772, vămenii l-au ales delegat pe Toader Lucan și pe alți patru fruntași, să le apere interesele economice – Grigore Badale, Ioniță Lucanul, Toader Mândrilă și Ioniță Chirilă –, dar au fost „lăsați de lege” și obligați să respecte

²³ Acești ruși sunt veniți în timpul ocupării nordului Moldovei de către trupele poloneze între anii 1691 și 1699 și apoi, în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774. „Rușii” așezați în Frumosu și Vama s-au românizat.

²⁴ S.J.S.A.N., Fond personal T.B., *Documentele mănăstirilor din Bucovina, Documentele mănăstirii Moldovița*, vol. X, documentul 58, p. 146.

îndatoririle față de mănăstire. Se pare că amenințarea că le strică casele și-i alungă din sat n-a fost pusă în practică. Dintre cei trei „ruși”, de fapt huțuli și rusini, se mai păstrează și astăzi familiile Fercal, Știblei și Iurcec. Între cei 122 de capi de familie, 101 birnici și 21 scutiți, îi aflăm pe Simion Bârdan, vornicel, pe Vasile, crav, croitor, și la scutiți îi avem pe Ion, morar, și Grigoraș, țigan, probabil fierarul satului. Între cei fără bir întâlnim patru scutelnici ai mănăstirii, categorie socială aflată în expansiune. Boierii și mănăstirile aveau scutelnicii lor, nu aduceau niciun venit statului și mai adăugăm că, în timpul războiului dintre 1768 și 1774, feldmareșalul Rumianțev a acordat două salvogvardii – scutiri în interesul Mănăstirii Moldovița, dar a acordat scutiri în ideea de a mobiliza o armată de români, ca să lupte alături de ruși împotriva turcilor. În afara celor patru preoți și trei diaconi și un paștir, au fost scutite de bir nouă femei sărace: trei au prenumele Maria (Măriuța), trei au numele Irina („Irina, săracă”, „Irina, ruscă, săracă”) – nume grecesc, preluat de ruși și venit prin ei și la noi. Mai avem pe Paraschiva, Sanda și pe Cristina, nume aflat în tot arealul românesc. Să-l amintim și pe Cârstea (Cristea) – primul jude din Vama, cunoscut după nume, aflat într-un document de la Ștefan Voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, dat din Suceava, la 11 februarie 1447 –, ca să întărim caracterul creștin al locuitorilor de la vama Moldoviței.

În ce privește numele de botez al birnicilor și al rufeturilor din anul 1774, din Vama, vom arăta că prenumele Ion îl întâlnim de 12 ori, Vasile de 10 ori, Nicolai de opt ori, la egalitate cu Ștefan, Toader de șapte ori, Grigore de cinci ori, Gavril de trei ori, la fel și Constantin, și Gheorghe, spre surprindere, numai de două ori. În afară de aceste nume cu rezonanță în calendarul creștin ortodox, întâlnim nume ca Simion, Nichita, Pîntelei, Nistor, Petrea, Andrei, Matei, Nechifor, Tofan, Miron, Iftodii, Petrea, pronunțat românește, dar și prenume care au devenit nume de familie: Chiruță Pașcan, care amintește de Pașco din Vama, primul mirean din Vama, amintit de documente, cumpărătorul unei icoane pictate de călugărul Amfilofie, pe la anul 1514, din care s-a format familia Chiruță și familia Pașcanu și Pașcaniuc. Din numele Toma Balmoș s-a separat familia Toma, renumită în Vama (Balmoș este mai veche), care a dat un ctitor de biserică, un primar și pe Iorgu G. Toma, jurist, literat și om politic. Din familia Axinte Bosancu și Axinte Leontieș s-a desprins familia Axinte, Axintoi, Axintioi, des întâlnită și astăzi. Din familia Istrate Râlea (Râlea) s-a desprins familia numeroasă Istrate, iar prenumele Chirilă devine nume de familie. O mențiune aparte se cuvine pentru numele Lupu și Ursu, des întâlnite în onomastica românească, devenite nume de familie. Numele acestor animale cu care românii au venit foarte des în contact, are rădăcini mai adânci: în steagul dacic și în Lupa Capitolina (Lupoica cu puii), iar numele Ursu presupune un transfer de forță de la animal la om.

Exemplificăm procesul de apariție a noi familii cu familia veche a Lucanilor. Pe Ion Lucan, tatăl, îl întâlnim în recensământul rusesc de la 177 și admitem că era născut pe la 1740, din moment ce avea patru feciori: 1. Lupașcu Lucanu (recenzat și el); 2. Grigore Lucanu; 3. Andrei Lucanu; 4. Toader Lucanu. Din *Cartea de însemnări*

a cronicarului Vamei, Neculai Lucanu, care alcătuiește vița Lucanilor, aflăm că feciorii lui Lupașcu Lucan au avut ca feciori pe Ioniță Lupașcu, Nistor Lupașcu, Toader Lupașcu și Constantin Lupașcu. De aici, zice cronicarul, și el din neamul Lucanilor, s-au despărțit Lupașcanii de Lucani²⁵. Această despărțire a avut loc pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar cele două familii rezultate și-au continuat existența, întâi ca rude directe, apoi s-au despărțit în două linii, familii distincte. Urmașii Lucanilor și ai Lupaștilor s-au căsătorit și s-au încuscrit cu alte familii, până când locuitorii Vamei au ajuns o comunitate de rude. De exemplu, Vasile al lui Grigore Lucanu s-a căsătorit cu Anastasia, fiica lui Iosep Călinescu, și a avut un fecior, pe Constantin, care, în condițiile grele prin care tatăl a pierdut toată averea, a trecut în Moldova, unde a și murit. Ioniță a lui Grigore Lucan a fost vornic (după 1800, probabil); nu mai era dependent de Mănăstirea Moldovița, era supus austriac, stăpânire cu care vornicul Ioniță și vămieni vor intra în conflict pe la 1810.

La familiile vechi – să-l amintim pe Nicoară (șoltuz la 1582), pe Pavel Cioata (1699), pe cei veniți din Ardeal și din Maramureș (Ungureanu, Moroșan, Ciocan, Buburuzan, Căilean, Nimigean, Popa, Doboș, Boca, Mândrilă, Coca, Ursu, Buga, Șuhani, Munteanu, Borșan, Gherasim) – s-au adăugat alte și alte familii (Balabașciuc, Cotlarciuc), formând comunitatea vămienilor. Integrați acestei comunități românești au fost coloniștii evrei (1784–1984) și germani (1775–1940), cu rol bine definit în meșteșuguri și comerț. De numele familiei Balabașciuc se leagă crucea de piatră, de la 1843, de lângă Biserica „Înălțarea Domnului”, de la Vama de Jos. Un urmaș al acestei familii a îndeplinit și funcția de primar, la fel și familia Cotlarciuc, care vine în Vama după anul 1800, probabil de pe valea Suhăii, din Stulpicani. Această familie a dat dascăli, primari și secretari. De asemenea, familia Dașchievici, în secolul al XIX-lea a dat preoți și dascăli. Preotul Gh. Dașchievici a locuit în casa parohială de la Vama de Sus, care a ajuns în proprietatea familiei Jucan; după unele reparații și ajustări, este locuită și acum. Această casă a familiei Jucan, precum și casa Nicorescu, locuința bordei fostă a familiei Tâmpescu, și casa cantorului Nicolae Lucan, cronicarul Vamei, sunt printre cele mai vechi locuințe de lemn din Vama.

În timpul stăpânirii habsburgice (1775–1918), Bucovina întregă a cunoscut o creștere spectaculoasă a populației, datorată politicii demografice aplicate de Curtea de la Viena care, prin colonizări, a modificat compoziția etnică a Bucovinei. Noua administrație a înregistrat de mai multe ori populația din Vama, care a crescut de la 122 de capi de familie în 1774, la 136 de capi de familie în 1776, 144 în 1779 și 195 în 1780²⁶. Evident, aici nu poate fi sporul natural al populației (51 de familii, cu 255 de locuitori, în 5 ani), ci este sporul datorat colonizărilor cu elemente străine, germane și evreiești, în principal. În Vama a staționat, chiar de la început, o unitate militară, s-au construit locuințe pentru funcționarii germani, iar aprovizionarea cu mărfuri și alimente a fost acaparată rapid de evreii veniți din Galiția. Explozia demografică a fost „temperată” de boli, foamete și epidemii

²⁵ Nicolae Lucan, *Carte de însemnări*, mss, aflat în posesia familiei.

²⁶ Daniel Werenka, *op. cit.*, pp. 112–136.

(secetă și foamete în 1780, 1786 și 1778), moarte naturală, lipsa asistenței sanitare și a pazei la granițe, de oprire a epidemiilor de holeră și ciumă, venite din Imperiul Otoman²⁷.

Din anul 1781, stăpânirea a organizat serviciul stării civile pe lângă fiecare parohie, înregistrându-se născuții, căsătoriții și decedații. Fiecare preot de parohie, care era un funcționar de stat, înregistra populația, copiii și tinerii, în special, trimitea rapoarte la Consistoriu și înregistra evenimentele deosebite din viața comunității. Astfel, preotul din Vama, Onofrei Dașchievici, raporta în 19 ianuarie 1831, existența a 134 de familii, cu 698 de locuitori. Cifra de 698 de locuitori cuprinde numai populația românească, ortodoxă, pentru celelalte confesiuni lipsesc documentele, ceea ce conduce la interpretarea datelor existente în 1841 ca fiind o explozie demografică în Vama. Astfel, în 1841, sunt înregistrate 1 682 de persoane, cu 1 000 de persoane mai mult decât în 1831, iar în 1865, 2 180 de locuitori²⁸, cifre care nu se pot explica prin sporul natural, ci numai prin colonizări masive. Punem această creștere în legătură cu dezvoltarea economică a localității: exploatarea și prelucrarea minereurilor de fier, exploatarea lemnului, construcția de drumuri și poduri, dezvoltarea meșteșugurilor. Pe lângă colonia de nemți din Prisaca Dornei (Eisenau), au fost aduși mulți coloniști germani și în Vama, nu numai funcționari, ci și agricultori și meseriași. De asemenea, în Vama se păstrează tradiția că evreii au venit în număr mare începând cu 1864–1865, formând, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, o comunitate numeroasă, de 501 persoane în 1890 și 618 în 1910²⁹.

Pentru a crește numărul germanilor în ansamblul populației, administrația a elaborat o nouă lege, prin care recensământul populației s-a făcut după limba de conversație. Cum limba germană era obligatorie în învățământ, justiție, administrație și se vorbea peste tot, toți vorbitorii de limbă germană au fost trecuți la naționalitate germană. De exemplu, la recensământul realizat în 1890, populația românească din Vama a fost înregistrată la religia greco-orientală, cu 2 564 de persoane, iar după „limba actuală a populației băștinașe”, vorbitorii de limbă română erau numai 2 530. Românii care vorbeau limba ucraineană, cei care trăiau în sate mixte, au fost trecuți la naționalitate ucraineană³⁰.

Politica demografică a habsburgilor de modificare a compoziției etnice a Bucovinei a dus la formarea unui mozaic etnic, în care elementul românesc mai cuprindea, la recensământul din 1910, doar 34% din totalul populației. Dacă românii, după datele recensământului anterior celui rusesc, din 1774, datorat lui Gabriel von Splény, primul guvernator militar al Bucovinei, cuprindeau 66,23% din populație, iar după stabilirea hotarelor noii achiziții teritoriale – 77,33% (55 485), în 1910 au ajuns să fie minoritari în propria lor țară, ocupând ceva mai mult de o treime din populație.

²⁷ *Ibidem*; *Protocolul poruncilor. Circularele Consistoriului Ortodox de la Cernăuți*.

²⁸ S.J.S.A.N., Colecția *Schematismus der Bucovina*.

²⁹ Ion Cernat, *Evreii din Vama, jud. Suceava, România*, Iași, Editura PIM, 2016. Sunt veniți din Galiția, via Gura Humorului, Vama.

³⁰ S.J.S.A.N., Colecția *Schematismus der Bucovina*.

Față de această situație, toată politica culturală, economică, administrativă, juridică a Imperiului Austriac, care nu poate fi negată, pălește când este pusă față în față cu tragedia suferită de românii din Bucovina. Toate populațiile străine aduse, timp de peste o sută de ani, în toate satele și orașele Bucovinei, au crescut spectaculos, în timp ce românii au scăzut constant, chiar dacă s-au adăugat elemente românești din Maramureș, Ardeal și Moldova. Exemplificăm cu etnia evreiască, care crește de la 524 de familii în 1774, la 11 581 de suflete în 1836, apoi la 47 000 în 1848, pentru ca la recensământul din 1890, acestea să se ridice la un număr de 82 717 (12,79%). În 1910, evreii reprezentau 14% din populație. La fel, etnia rutenilor a crescut în perioada 1774–1848 de la 5 305 la 108 907 de suflete, adică de 21 de ori, în timp ce numărul românilor a crescut de 4 ori³¹.

La recensământul din 1910, românii erau în număr de 273 354, adică 34,24%, mai puțini decât rutenii, care erau 305 101, număr în care intră și huțulii (33 000) și aproximativ 150 000 de români care vorbeau și limba ucraineană³². În același timp, în Vama erau 5 306 locuitori, dintre care români erau 3 196, germani – 1 468, evrei – 618, ruteni – 40 și poloni – 13. Între cei 1 468 de germani sunt cuprinși și germanii din Prisaca Dornei (Eisenau), colonie de țipseri din 1808, și coloniștii din Vama, majoritatea agricultori și meseriași. Oricât de intensă a fost colonizarea cu elemente străine, niciodată, în Vama, nu a fost schimbată compoziția etnică, populația românească fiind în majoritate.

În anul 1910, când au avut loc alegeri pentru Consiliul local și pentru primar, din cei 1 267 de alegători, 470 (37,10%) erau germani și evrei, iar 789 erau români, adică 62,90%. Românii, combătându-i energic pe străini, au ocupat toate locurile eligibile³³. Până în 1940, administrația locală a fost în mâna germanilor și evreilor, ca urmare a unui nou val de coloniști la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Spre deosebire de celelalte etnii, care au sporit exagerat de mult datorită colonizărilor ordonate de statul austriac, populația românească a crescut datorită sporului natural. Natalitatea s-a situat între 35 de suflete (în 1801) și 116 (în 1900), la mia de locuitori, iar mortalitatea a fost accentuată, în unele perioade, de epidemiile de ciumă din 1832 (care a secerat 97 de vieți) și de holeră (care a răpus 82 de persoane)³⁴. Sporul natural, în aceeași perioadă, a variat de la 7 la 52 de suflete în 1900.

Din registrele de stare civilă aflăm că în 1830 s-au înregistrat 68 de nou-născuți, în 1850 – 49, în 1880 – 110, în 1900 – 116³⁵. De când avem date exacte despre nașteri, căsătorii și decese, s-a putut determina o rată a mortalității infantile foarte ridicată, numărul copiilor între 0–1 an ajungând la jumătate din numărul născuților. Această rată a mortalității infantile, menținută la un nivel înalt până în prezent, datorată unor cauze diverse de ordin economic, cultural și moral („l-a luat Dumnezeu,

³¹ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, pp. 152–181.

³² *Ibidem*.

³³ „Patria”, Cernăuți, 14 aprilie 1910, pp. 1–2.

³⁴ S.J.S.A.N., *Colecția Starea civilă din Vama*.

³⁵ *Ibidem*.

n-a avut zile”), cumulată cu rata mortalității la bătrâni, nu a afectat sporul natural decât începând cu anul 1992. După Primul Război Mondial, în 1920, s-au născut 62 de copii, apoi, în toată perioada interbelică, până în 1940, natalitatea s-a menținut la un nivel ridicat.

Recensământul din anul 1930, organizat pe baze științifice, înregistrează toată populația (5 782 de persoane), sub multiple aspecte, nelipsind datele despre știința de carte și clasele de profesioniști ale celor 2 927 de persoane active. Secole la rând, marea majoritate a românilor a avut drept ocupație munca brută a pământului, care nu solicita niciun fel de cunoștințe, se făcea așa cum au apucat, într-o adâncă beznă a neștiinței de carte.

În Vama, deși avem dovezi că se învăța carte cu învățători veniți din Ardeal de la începutul secolului al XVIII-lea, românii n-au avut școală decât din anul 1860. Actul de subscripție publică din 1859, pentru suma de bani necesară deschiderii școlii, a fost semnat cu degetul de 224 de cetățeni. Inimosul preot Ilie Dașchievici a raportat Consistoriului despre necesitatea deschiderii școlii încă din anul 1827, când erau 197 de copii buni de școală, apoi din nou, în 1832 și 1833, dar fără rezultat. Pentru anul 1835 erau 38 de băieți și 28 de fete, „buni de școală”, dar numai doi urmează școala la Suceava, zice preotul, repetând cererea de deschidere a școlii în 1841, când erau 45 de băieți și 33 de fete gata să înceapă școala³⁶.

După deschiderea școlii populare, mai mulți elevi vor urma Școala Normală de la Cernăuți, Liceul de la Suceava, Școala Teologică, apoi Universitatea din Cernăuți, deschisă în 1875. Se formează o intelectualitate provenită din rândurile țărănimii, se poate vorbi de conștiința mulțimii, legăturile culturale cu românii din Ardeal și din Regat se intensifică, încât putem vorbi de pregătirea marelui act politic al unirii tuturor românilor. După Unirea din 1918, se deschid porțile școlilor și pentru toți copiii români, iar recensământul din 1930 înregistrează populația de la șapte ani în sus – 4 398 de persoane (2 123 de bărbați și 2 277 de femei), dintre care 3 335 (76%) sunt știutori de carte. După categoriile de instrucție, cele 3 335 de persoane sunt repartizate astfel: instrucție extrașcolară – 21; instrucție primară – 3 074; instrucție secundară – 171; instrucție profesională – 37; instrucție universitară – 28; alte școli superioare – 4.

Într-adevăr, rămân mulți în afara învățaturii – 1 056 (433 de bărbați și 623 de femei nu știu carte), meseriile și comerțul sunt încă dominate de germani și evrei, în administrație, justiție și sănătate, aproape toate locurile sunt ocupate de străini. Cu toate acestea, se observă un progres vizibil, palpabil în perioada interbelică. Bolile mai fac ravagii, mortalitatea infantilă este ridicată, nici alimentația nu este corespunzătoare, lipsesc proteinele de bază³⁷, analfabetismul este ridicat, dar românii, inclusiv cei din Vama, își găsiseră o cale de urmat, care, însă, a fost întreruptă de al Doilea Război Mondial.

³⁶ *Recensământul general al populației României, 1930, VI*, Institutul Central de Statistică, p. 59, 321.

³⁷ S.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei, Comuna Vama*, dosar 82/1827–1841.

În anul 1940 au avut loc nouă căsătorii, iar numărul deceselor a fost de 100. La Dispensarul din Vama, în perioada 1948–1957, natalitatea s-a menținut ridicată – 27 de născuți la mie, urmată de o scădere 16,1‰ în perioada 1957–1966, urcând la 22,9‰ în perioada 1967–1974, creștere datorată decretului de interzicere a întreruperilor de sarcină.

Între anii 1965 și 1987, datorită măsurilor sanitare, a creșterii nivelului de trai, numărul deceselor variază între 35 (în 1965) și 68 (în 1987). Un număr mare de decese s-a înregistrat în 1973 (115 persoane), numărul morților rămânând ridicat și în perioada 1976–1988, când au decedat în Vama 602 persoane. Timp de 200 de ani, din 1806 până în anul 2001, sporul natural a fost excedentar, chiar și în anii cu epidemii severe³⁸. Până la Revoluția din 1989 a existat un echilibru între nașteri, căsătorii, decese, un echilibru numeric între bărbați și femei, între grupele de vârstă și între grupele de elevi de școală generală, liceu, școli profesionale și învățământul superior și tehnic, așa încât fiecare sector productiv era acoperit cu forță de muncă calificată. În întreprinderile din Vama (Fabrica de Mucava „Molidul”, Fabrica de cherestea, Atelierul de confecții metalice Prisaca Dornei, Cariera de piatră) lucrau aproximativ 1 500 de muncitori, iar în școli și grădinițe erau cuprinși toți copiii de vârstă preșcolară și școlară.

Câteva considerații despre criza demografică actuală și manifestarea acesteia în comuna Vama

La 30 de ani de la Revoluția din 1989, România cunoaște cea mai gravă criză demografică, manifestată prin scăderea drastică a populației și printr-un fenomen nemaiîntâlnit de emigrare în țările Uniunii Europene. Cauzele acestui fenomen, cu implicații grave asupra situației generale a României, sunt, după cum spun specialiștii în domeniu³⁹, sărăcia, corupția și grija zilei de mâine, care scad natalitatea și determină milioane de oameni să emigreze.

Datele Institutului Național de Statistică arată că România, din 1990 până în 2019, a pierdut 3,7 milioane de oameni, iar dacă nu se vor lua măsuri eficiente de atenuare a declinului demografic, până în 2050 România va avea doar 16 milioane de locuitori. Mai suntem în prezent (2019) 19,5 milioane de locuitori; în același an, la deschiderea anului școlar, populația școlară era de 2,8 milioane, mai puțin cu două milioane față de 1989⁴⁰. Specialiștii IMS și ai ONU apreciază că populația ar putea scădea cu până la nouă milioane, dacă nu se vor aplica politici demografice adecvate de creștere a natalității, care ar putea echilibra balanța nașteri-decese, diminuându-se procesul de îmbătrânire a populației. Se constată că numărul

³⁸ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, pp. 280–283.

³⁹ Institutul Național de Statistică, București; Vasile Ghețău, directorul Centrului de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici” al Academiei Române.

⁴⁰ Vasile Ghețău, *Declinul demografic și viitorul populației României*, Buzău, Editura Alpha MDN, 2007.

persoanelor în vârstă de peste 65 de ani este în creștere, în timp ce numărul persoanelor active, apte de muncă, este în scădere, cu urmări negative asupra acoperirii cheltuielilor sociale necesare pentru populația îmbătrânită.

Potrivit *Anuarului demografic al României* pe anul 2015, se apreciază că: „Rata de natalitate a cunoscut o scădere importantă din anul 1975 până în anul 2014, de la valoarea de 19,7 născuți vii la 1 000 de locuitori, până la valoarea de 8,3 născuți vii la mia de locuitori”. În paralel cu această situație alarmantă, rata de creștere a mortalității a înregistrat o creștere constantă până în 1996, când s-au înregistrat 12,5 decese la 1 000 de locuitori, pentru ca în anul 2014 să atingă valoarea de 11,4 decese la 1 000 de locuitori.

Scăderea într-un ritm alarmant a populației României este generată, în principal, de doi factori care se condiționează reciproc: primul este fenomenul de migrație a populației, determinat de factorul economic, apoi de factori sociali, culturali, politici (avem în vedere migrația externă, în țările Uniunii Europene), iar al doilea este scăderea natalității, ajungându-se să se înregistreze, an de an, un spor negativ. Menționăm că majoritatea emigranților sunt cei tineri, cu vârstă de muncă, care își iau copiii cu ei sau nasc copii în țara de emigrare. Plecarea în masă a forței de muncă tinere are urmări negative asupra economiei țării, agenții economici fiind nevoiți să aducă forță de muncă din țările asiatice.

Procesul de scădere a populației, cauzele și urmările pot fi cunoscute, urmând cu atenție situația populației dintr-o unitate administrativă cum este comuna Vama. La recensământul din anul 2011, populația Vamei era de 5 159 de locuitori, din care 526 erau plecați, pe perioade îndelungate, în țările Europei. Numărul celor plecați nu se cunoaște cu precizie; ce se știe este că, în unele perioade ale anului, numărul crește datorită angajărilor sezoniere. Numărul locuitorilor (5 159) arată că peste 10% din populația totală este plecată la diverse munci în străinătate. La fel ca în întreaga țară, și din Vama este plecată populația tânără, activă, în mare parte calificată. Tinerii, bărbați și femei, își lasă copiii în grija bunicilor, a rudelor sau, mai rar, cu unul dintre părinți, provocând adevărate drame familiale. S-au luat măsuri de monitorizare a copiilor rămași, se cunoaște numărul lor și numele, se știe și în grija cui au rămas.

Potrivit informațiilor primite de la Primăria Vama, sunt în grija bunicilor sau a unui părinte un număr de 21 de copii de vârstă școlară. O parte din tinerii plecați și-au luat copiii cu ei sau au dat naștere urmașilor în localitatea de reședință, acolo unde au găsit loc de muncă relativ stabil. Numărul copiilor plecați cu părinții nu se cunoaște, însă putem să ne facem o idee, dacă avem în vedere că numai de pe Strada Unirii sunt plecați cu părinții 15 copii. S-ar putea crede că au plecat, în lumea largă, doar cei lipsiți de posibilități materiale, locuință proprie, fără copii, însă, din analiza registrelor agricole, rezultă că aceștia posedă gospodărie, pământ și vite (evident, nu toți), provin din familii înstărite, care n-au părăsit niciodată țara. Concluzia este că munca pământului, grea și neproductivă, nu-i atractivă pentru cei tineri, cu atât mai mult cu cât micile parcele, acolo unde există, nu pot fi lucrate decât folosind tehnici depășite.

Exodul populației tinere din Vama n-a început imediat după 1989, deoarece, un timp, s-a mai putut lucra la vechea fabrică de cherestea din Vama, la fabrica de mucava și la alte unități productive. După închiderea acestora, prin retrocedarea pădurilor, s-au mai putut obține venituri din lucrul la pădure și din vânzarea lemnului pe piața internă. Când România a devenit membră UE, începând cu 1 ianuarie 2007, libera circulație fiind asigurată în țările Uniunii, forța de muncă din Vama și-a găsit loc pe piața muncii din străinătate. De regulă, se vorbește că exodul tinerilor s-ar datora exclusiv lipsei locurilor de muncă. Afirmatia este parțial exactă, deoarece o bună parte dintre cei plecați aveau un loc de muncă plătit în România, de patroni români în goană după „acumularea primitivă de capital”, cu 150–200 de euro pe lună. Oricare dintre muncile prestate în țările UE sunt plătite cu de 5–6 ori mai mult; acolo este puțin, dar banii trimiși familiei din România sunt mulți, ținând seama de paritatea leu-euro. Pornind de la legile economiei, se poate afirma că plecarea tinerilor, care-și abandonează locurile de muncă din țară, are drept cauză o rată înaltă de exploatare a forței de muncă, în condițiile unor mijloace de producție învechite, depășite, cu o productivitate scăzută, fiindcă angajatorul român nu este dispus să facă investiții în tehnologie, nici nu tezaurizează, ci cheltuie pentru consumul direct.

Care sunt urmările directe, imediate și de perspectivă ale plecării forței de muncă tinere? Sunt aceleași urmări care se produc și la nivelul țării: stagnarea producției; creșterea exagerată a consumului; în plan social, scăderea dramatică a populației, ca urmare a scăderii nașterilor, a procesului de îmbătrânire a populației și a mortalității, ceea ce dă țării un aspect de țară a pensionarilor bătrâni. Vom exemplifica cu situația nașterilor, căsătoriilor și deceselor din comuna Vama în perioada 2010–2019⁴¹:

Anul	Născuți	Căsătoriți	Decedați
2010	8	26	68
2011	4	25	58
2012	2	32	63
2013	9	34	70
2014	4	33	57
2015	5	32	63
2016	15	38	69
2017	9	49	80
2018	18	35	67
2019	8	31	57
Total	82	335	652

Să admitem că cei născuți în orașe, la casele de nașteri, sunt tot atâția câți s-au născut în Vama, asta însumând 164 de născuți în 10 ani. Este puțin, chiar foarte

⁴¹ Arhiva Primăriei Vama, *Oficiul Stării Civile*, dosar nenumărat.

puțin, dacă ne raportăm la numărul decedaților – 652. În perioada 2010–2019, numărul nașcuților este de patru ori mai mic decât al decedaților, un spor natural negativ, alarmant. Dacă înainte de 1989 erau înscriși la școlile din comună, de la grădiniță până la clasa a X-a generală, fără învățământul liceal seral, aproape 1 100 de elevi, acum, la 35 de ani distanță, mai sunt 570 de elevi, școlari și preșcolari⁴².

În timp ce, prin scăderea ratei natalității și prin exodul tinerilor, populația se reduce accentuat, crește numărul populației de peste 65 de ani, a pensionarilor. În acest fel, forța de muncă angajată în țară resimte tot mai greu presiunea unui prea mare număr de pensionari, cărora trebuie să le asigure acoperirea cheltuielilor sociale. Numărul pensionarilor din comuna Vama este de aproximativ 1 200 de persoane, peste o cincime din populația totală, 23,2% peste media pe țară. Perspectiva sumbră de scădere a populației țării, până în 2050, la 16 milioane, impune guvernelor măsuri urgente de redresare, atât a nașterilor, cât și a emigrației celor tineri.

⁴² Date preluate din Arhiva Școlii Gimnaziale „Iorgu G. Toma” din Vama și de la Oficiul Poștal Vama.